
Ілля ПАРШИН

к.і.н., доц. Львівський національний
університет ім. Івана Франка,
Інститут українознавства ім. Івана
Крип'якевича НАН України

**ПОЄДИНОК КНЯЗЯ РОСТИСЛАВА МИХАЙЛОВИЧА
ТА ЛИЦАРЯ ВОРША – ПРЕЛЮДІЯ ДО ЯРОСЛАВСЬКОЇ БИТВИ 1245
РОКУ**

У статті проаналізовано поєдинок князя Ростислава Михайловича та рицаря Ворша, який відбувся напередодні битви під Ярославом 1245 р., вирішального зіткнення за володіння Галицькою землею. Доведено, що літописець, нотуючи імпровізований рицарський турнір, мав на меті продемонструвати гординю чернігівського претендента і побожність Романовичів. Ця ідеологічна конструкція, однак, не заперечує того факту, що “ігра” відбулася і не є тенденційною вигадкою. Зокрема, руські воїни були добре ознайомлені з рицарською культурою (утім, і розважальною), тому правдивість літописних свідчень безсумнівна. До того ж, здійснено спробу ідентифікувати рицаря Ворша. В історіографії висловлювалися думки щодо його польського походження, але в статті продемонстровано його імовірне угорське коріння. У цілому, дослідження участі князя Ростислава Михайловича в рицарському турнірі додатково засвідчило поширення західних практик на Русі.

Ключові слова: князь Ростислав Михайлович, князі Данило і Василько Романовичі, Ярославська битва, рицар Ворш, знамення.

Військова історія доби середньовіччя – надзвичайно багатогранне явище, яке охоплює не тільки, власне, зовнішньополітичні акції, кампанії, їх передумови чи наслідки, але й широкий спектр своєрідних ритуалів, символів і навіть ігор. Представники сучасної медієвістики, насамперед, європейської та американської, дійшли однозначного висновку про те, що проведення турнірів, наприклад, відіграло важливу роль при вихованні майбутнього лицаря, протягом життя удосконалювало його уміння і навички, підтримувало в належній фізичній формі, було невідривним елементом культури тогочасних “людей меча”. Зважаючи на схожу історію розвитку озброєння та тактики ведення бою на Русі, можна було б говорити про існування подібних змагань і на наших теренах, але звістки про них фрагментарні, до того ж, пов’язані

з присутністю іноземних військ.

У цьому контексті привертає до себе увагу літописний епізод, де описано поєдинок претендента на галицький престол князя Ростислава Михайловича з чернігівських Ольговичів та лицаря Ворша. Двобій став своєрідною прелюдією до Ярославської битви 1245 р., яка остаточно закріпила Галицьку землю за Романовичами. Маргінальний, на перший погляд, сюжет містить значно більше відомостей, ніж здається. Єдиним джерелом, де занотовано проведення імпровізованого турніру, є третя частина Іпатіївського літописного зведення (або Галицько-Волинський літопис)¹. Текст зберігся у кількох списках, найстарший походить з XV ст. Цю унікальну пам'ятку давньоруської літератури досліджують упродовж кількох століть, але її інформативність ще далеко не вичерпана і потребує подальших студій. Безперечно, складний історичний твір створювався і переписувався не один раз, вставки та переробки виказують роботу, принаймні, кількох редакторів, одним з яких, напевно, був князь Володимир Василькович. Серед науковців сьогодні не існує усталеної думки щодо першоджерел літопису, але автентичність багатьох повідомлень не складно перевірити, вдавшись до порівняння з доступними європейськими хроніками.

Окрім літописної спадщини, проблеми русько-угорських зовнішньополітичних контактів можна проаналізувати завдяки “Кодексу цивільних та церковних дипломів Угорщини” за редакцією Георга Феєра (1766–1851)². Під час укладання свого об'ємного зібрання археограф опрацював величезний масив джерел X–XV ст. (церковних едиктів, королівських розпоряджень представників Арпадів, Анжуйської династії та Люксембургів), додавши до сухого тексту постанов і власні узагальнюючі судження³. Найціннішим у виданні є вміст монарших грамот. Наприклад, відзначаючи службу барона маєтком чи грошовою компенсацією, король вказував причину своєї милості. Часто до цього призводила участь в численних кампаніях, утім – і на теренах руських земель. Так, на присутність 1245 р. в складі війська князя Ростислава угорських нобілів наголошувалося неодноразово, але, як і у випадку з Галицько-Волинським літописом, вивчення королівських дипломів не можна вважати завершеним.

Актуальність подальшого дослідження Ярославської битви засвідчена в новітній історіографії. Наприклад, Андрій Федорук присвятив спеціальну розвідку передумовам та перебігу вказаного бою, ґрунтовно проаналізувавши при цьому попередню історію проблеми та наголо-

¹ Ипатьевская летопись. Полное собрание русских летописей, Т. 2. 2-е изд., ред. Алексей Шахматов. (Санкт-Петербург: Типография М. А. Александрова, 1908). Див. також останнє критичне видання пам'ятки: Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana). Monumenta Poloniae Historica. Nova Series II, ed. D. Dąbrowski et H. Jusupović. Т. 16. (Kraków-Warszawa: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii nauk, 2017).

² Codex diplomaticus Hungariae, studio et opera Georg Fejér. Т. 3–4. (Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829).

³ Мирослав Волощук. Русько-угорські відносини XIV ст. в рецепції Георга Феєра. Вісник Прикарпатського університету. Історія 12–13 (2007), 68–71.

сивши на тактичних хитрощах у протистоянні⁴. Мирослав Волощук проаналізував учасників битви, шляхом верифікації різних за походженням джерел створив просопографічні портрети відомих за іменами та названих анонімно представників обох ворожих таборів⁵. Окрім уже зауважених праць, врахуємо й важливі студії, присвячені минулому Галицької і Волинської земель. Зокрема, класичними є роботи Михайла Грушевського – висновки науковця не втрачають своєї актуальності й дотепер⁶. Руське хронікарство XIII ст. дослідив Микола Котляр⁷. Леонтій Войтович простежив політичну історію Галицько-Волинської держави, окреслив головні вектори політики династії Романовичів⁸.

Характерно, що поєдинку князя Ростислава та угорського лицаря присвячено небагато уваги. У цілому, констатовано лише знайомство руського володаря з європейською турнірною культурою, хоча епізод, напевно, має трохи більший потенціал для аналізу.

Ярославська битва відбулася 17 серпня 1245 р.⁹ Протиборчі сторони, виснажені монгольським нашествям, навряд чи змогли сумарно виставити більше 6 тис. боєздатного війська. Хоча князі Данило і Василько намагалися залучити литовські та мазовецькі сили, їм, насамперед, довелося обмежитися половецькими найманими загонами та власними боярськими підрозділами, чия сукупна кількість дорівнювала близько 2 тис. воїнів¹⁰. Очевидно, бійців не вистачало настільки, що довелося кинути в бій навіть князя Лева Даниловича, на той час ще “детеска”, тобто представника наймолодшого стану руської лицарської науки (хоч і під наглядом боярина Василька Гавриловича)¹¹. Не зважаючи на, начебто, молодий вік, володар продемонстрував свої відмінні бойові навички, зламавши спис об обладунок угорського полководця Фільнія¹².

Перебіг бою літописець охарактеризував дуже докладно¹³. Напевно, він сам перебував на той час в Ярославі або у таборі Романовичів і належав до безпосередніх очевидців події¹⁴. Відчувається його добре розуміння змісту цієї кампанії для своїх сюзеренів – синів князя Романа Мстиславовича. Вона стала вінцем протистояння за Галицьке князів-

⁴ Андрій Федорук. Військова діяльність князя Данила Романовича в контексті міліарного розвитку Центральної та Східної Європи XIII століття. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 12/6 (2014), 43–62.

⁵ Мирослав Волощук. Просопографічні студії битви під Ярославом 17 серпня 1245 року. *Colloquia Russica. Series 2 3* (2017), 103–122.

⁶ Михайло Грушевський. Хронологія подій Галицько-Волинського літопису. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Т. 41 (1901), 1–72.

⁷ Микола Котляр. Коментар до літопису. *Галицько-волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар*, ред. Микола Котляр, Валерій Смолій та інші (Київ: Наукова думка, 2002), 157–360.

⁸ Леонтій Войтович. *Галич в політичному житті Європи XI–XIV століть* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015).

⁹ Михайло Грушевський. Хронологія подій Галицько-Волинського літопису, 32.

¹⁰ Андрій Федорук. Військова діяльність князя Данила Романовича, 47–48.

¹¹ Леонтій Войтович. *Галич*, 201.

¹² Мирослав Волощук. Просопографічні студії, 106–107.

¹³ Іпатьевская летопись, 800–805.

¹⁴ Микола Котляр. Коментар до літопису, 254–255; Мирослав Волощук. Просопографічні студії, 110–111.

ство, тому її передумови пояснено специфічно – у дусі середньовічних уявлень.

Лицарський турнір під стінами міста описано наступним чином: “... [Ростислав] ехаль быхъ на на гогордашоу же са емоу и створисти игроу предъ градомъ и сразивъшоуса емоу со Воршемъ и падеса под нимъ конь и вырази собѣ плече и не на добро слоучиса емоу знамение слышавъ же Данило и Василко ратное пришествие его помолитася Богуу начаста сбирати вое...”¹⁵.

Насамперед, звертає на себе увагу своєрідна дихотомія – поведінка зарозумілого князя Ростислава, який влаштував “гру”, та побожність Романовичів, котрі у складні часи звернулися з молитвою до вищих сил. В отриманій чернігівським Ольговичем травмі помітні провіденціальні мотиви. Виправдання будь-якого двобою чи навіть війни, з точки зору тогочасного хроніста, вміщено не у його початках, як це утверджено нині, а саме в завершенні. Можна припустити, що не причини обґрунтовують справедливу війну, а навпаки, у битві перемагає той, хто підтримує справедливе діло. Відтак, критерієм “справедливості” конфлікту є його результат: сторона, яка тріумфувала, мала істинне право на перемогу¹⁶. Такою логікою можна пояснити зауваження літописця про знак, що не віщував князю Ростиславу вікторії. Супроти цього, позитивну небесну прикмету здобули війська Романовичів: “... знаменію сице над полкомъ сице пришедшимъ врломъ и многимъ ворономъ тако вблокоу великоу играющимъ же птичамъ врломъ же клекъщоушимъ и плавающимъ крыломъ своими и воспромѣтающимся на воздухъ такоже никогда и николи же не бѣ и се знамение [не] надобро бысть...”¹⁷. Заперечна частка “не” відсутня у Хлебніковському списку Галицько-Волинського літопису і в останньому критичному виданні тексту справедливо пропущена¹⁸. Юрій Диба вважав, що увага науковців до цього знамення незаслужено обмежувалася формальними спостереженнями. З таким сприйняттям, на думку дослідника, не можна погодитися, адже цей епізод прямо кореспондує із символікою докладно описаного холмського монумента з орлом. Власне, відомий з літопису пам’ятник міг бути споруджений на честь перемоги Данила і Валсилька Романовичів поблизу Ярослава влітку 1245 р., здобуту, між іншим, напередодні дня святих Фрола і Лавра, чудових каменотесів¹⁹.

Окрім того, орел, як щаслива прикмета, міг мати й інше символічне значення, зокрема, виступати княжим гербом Данила Романовича. Імовірність такої версії підтримували Андрій Гречило²⁰, Володимир

¹⁵ Ипатьевская летопись, 801.

¹⁶ Фердинад Зайбт. *Блиск і вбогість Середньовіччя. Історія з початком і кінцем*, перекл. з німецької Х. Назаркевич, О. Конкевич, наук. ред. Р. Паранько (Львів: Видавництво Католицького університету, 2009), 134.

¹⁷ Ипатьевская летопись, 802.

¹⁸ Chronica, 276.

¹⁹ Юрій Диба. Холмський пам’ятник перемоги поблизу Ярослава 1245 року. *Княжа доба: історія і культура* 9 (2015): 126, 131. Ґрунтовний огляд історіографії див.: Там само, 91–99.

²⁰ Андрій Гречило. До генези герба Перемишльської землі. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* 6 (2002), 81.

Александрович²¹, Юрій Диба²², Олександр Майоров²³, Олег Однороженко²⁴ та інші історики. У зв'язку з цим існує потреба порівняти записи руського книжника та нотатку анонімного автора “Леобенської хроніки”, присвячену одному з епізодів битви при Дюркруті (чеська назва – битва на Моравському полі) 1278 р., до речі, вирішального зіткнення у боротьбі за австрійську спадщину²⁵.

Австрійське джерело скомпільоване в Штирії близько 1350 р. із залученням текстів абата Іоана з Віктрінга (бл.1270–1345/47). Водночас, укладач чимало запозичив від “Хроніки пап та імператорів” Мартіна Поляка (або Мартіна Опавського, †1278) і послуговувався лаконічними австрійськими монастирськими анналами²⁶. Визначне протистояння німецького короля Рудольфа I Габсбурга (1218–1291) та чеського монарха Пшемисла-Оттокара II (бл.1232–1278) завершилося на користь першого. Описуючи бойові шиккування та маневри військ, леобенський анонім зазначив: “Vidit enim aquilam pugnans cum Leone: et sub dubia forte nunc hic praevaluit, nunc illa, et sic se invicem lacerabant”²⁷ (“Бачить [Рудольф I] на правду орлину битву із Левом: і в протистоянні запеклому то один переважає, то інший, й так розривали вони один одного”). Хроніст образно показав битву двох геральдичних символів – австрійського орла та чеського лева²⁸.

Повертаючись до Іпатіївського літописного зведення, необхідно зауважити, що орли у небі перед битвою під Ярославом з'явилися не одні, але разом з “многимъ ворономъ”. Чи не були ці птахи геральдичними емблемами (протоемблемами) вороже налаштованого до князя Данила галицького боярства? Зокрема, за визначенням львівського археолога Романа Миськи, щитки віднайденіх перснів, пов'язаних з підкарпатським нобілітетом XIII–XIV ст., мають округлу форму діа-

²¹ Володимир Александрович. Літописний монумент з орлом поблизу Холма. *Фортеця: збірник заповідника “Тустань”*. Вип. 1 (2009), 98.

²² Юрій Диба. Холмський пам'ятник, 125–126.

²³ Александр Майоров, *Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв.* (Санкт-Петербург: “Дмитрий Буланин”, 2011), 518–521.

²⁴ Олег Однороженко. *Clipearium Teutonicorum “Zuricher Wappenrolle” та їх значення для вивчення Руської державної геральдики другої половини XIII – початку XIV ст. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* 16 (2009), 25–26.

²⁵ Докладніше про неї див.: Andreas Kusternig. *Die Schlacht bei Dürnkrot und Jedenspeigen am 26. August 1278. Böhmisches-österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert. Österreich (einschließlich Steiermark, Kärnten und Krain) im Großreichprojekt Ottokars II. Přemysl, König von Böhmen. Vorträge des internationalen Symposions vom 26. bis 27. September 1996 in Znaïm*, hrsg. M. Bláhová, I. Hlaváček (Prag: Prag Karlsuniv., Philos. Fak. Prag Österreichisches Kulturinst., 1998), 185–215.

²⁶ Winfried Stelzer. *Studien zur österreichischen Historiographie im 14. Jahrhundert. I: Die Chronik des “Anonymus Leobensis” und die Leobener Martinschronik. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 103 (1995), 369–391.

²⁷ *Anonymi Leobensis Chronicon libris sex comprehensum, a Christo nato usque ad annum ejusdem MCCCXLIII. Scriptores Rerum Austriacarum*, studio et opera H. Pez. T. 1. (Lipsiae: Sumptibus Joh. Frid. Gleditschii B. Filii, 1721), 849.

²⁸ Докладніше див.: Ілля Паршин. *Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські нарративні джерела XIII–XV століть*. (Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2018), 123–125.

метром 21–24 мм. В їх центральній частині – у вигравійованому колі – вміщено зображення птаха з повернутим на бік корпусом та головою у профіль з піднятими або зі складеними крильми. Ззовні знаходиться напис, який переважно містить текстову конструкцію “печать + ім’я її власника”²⁹. А. Гречило зазначав, що подібні фігури не характерні для геральдичних орлів, але могли позначати галок, круків та воронів. Можливо, птахи були спершу місцевими родоплемінними знаками, які пізніше трансформувалися у лицарські і територіальні символи³⁰. Галицькі бояри становили чи не основну ударну силу військ князя Ростислава³¹, тому подібні порівняння можливі. Також літописне “...многимъ ворономъ яко шблокоу великоу играющимъ...” може відкликатися до князя Ростислава Михайловича, який “...створисти игроу...” під стінами Ярославла. У такому разі, “играющимъ” позначатиме не стільки розваги, як битву.

Завершити символічні порівняння необхідно наступними витягами. Літописець писав, що Романовичі надіслали прохання про допомогу до литовського та мазовецького князів, але змушені були приступити до бою без них. Надії своїх покровителів книжник охарактеризував так: “...авлешоу же Боу помощь свою над ними яко не ѿ помощи члѣкомъ побѣда нь ѿ Ба...”³². Правдоподібно, що укладач “Леобенської хроніки”, нотуючи контингенти Рудольфа I Габсбурга, вжив схожу формулу: “Nec terruit Rudolfum excessiva multitudo, quia non in multitudine, sed de coelo fortitudo est...”³³ (“*Та не лякає Рудольфа смертоносний натовп, бо не у кількості, але на небі є сила...*”). Очевидно, в обох випадках ідеться про запозичення з релігійної літератури. Наприклад, видавці останнього критичного видання Галицько-Волинського літопису зауважили, що джерелом руського запису міг бути якийсь невстановлений перекладний твір³⁴. Водночас, подібні фрагменти додатково показують схожість текстуальних побудов у літописанні та європейському хронікарстві, утім і щодо мілітарних описів.

Певні ідеологічні конструкти, однак, не скасовують автентичності запису про поєдинок князя Ростислава та лицаря Ворша під стінами Ярославла у 1245 р. Розуміння лицарської культури та поведінки при-таманні літописцю, адже відомості про Захід неодноразово потрапляли до зведення раніше.

Власне, основою княжого війська була постійна кінна дружина, яка складалася з професіоналів. За свою службу воїни отримували земельні володіння, натомість задля підтримки належної готовності во-

²⁹ Роман Миська. Нові знахідки “боярських” перснів”. III Міжнародна наукова конференція “Пам’ятки Тустані в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі: проблеми їх збереження та використання”, Львів-Урич, 7-8 квітня 2016 р. Тези доповідей, ред. Роман Миська (Львів: ДІКЗ “Тустань”, 2016), 67.

³⁰ Андрій Гречило. Територіальні символи Галицько-Волинської держави другої половини XIII – початку XIV століть. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. 240. Праці історико-філософської секції. (Львів, 2000), 260.

³¹ Андрій Федорук. Військова діяльність, 51, 58.

³² Ипатьевская летопись, 801.

³³ Anonymi Leobensis Chronicon, 848–849. Також див.: Ілля Паршин. *Дипломатія*, 122–123.

³⁴ Chronica, 275, not. 747.

ни постійно вдавалися до тренувань. Система підготовки і навчання, озброєння, можливість надалі зробити адміністративну чи політичну кар'єру були такими самими, як і у тогочасних європейських лицарів³⁵. Наприклад, польський князь Болеслав IV (†1173), перебуваючи у Луцьку три дні, посвячував місцевих боярських дітей у лицарі : "...поиде къ Луческу и ту пребы три д̄ни и ту пасаше Болевславъ с̄ны боарьскы мечемь многи..."³⁶. Не зважаючи на деякі відмінності в поведінці та звичаях³⁷, можна стверджувати, що світогляд людей меча на Русі був ідентичним до західного³⁸, між військовими елітами існували матримоніальні зв'язки³⁹, які забезпечували тривалі й тісні контакти. Відповідно, лицарські розваги (зокрема, турніри) були знані у Центрально-Східній Європі. Наприклад, в 1150 р. свою майстерність у Києві демонстрували угорські воїни: "...Изаславъ же ѿ стоѣ Софьи поѣха и съ братьєю на Йрославль двор и Оугры позва со собою на wobѣдъ и Кианы и ту обѣдавъ с ними на велицемь дворѣ на Йрославли и пребыша оу велицѣ весельи тогда же Оугре на фарехъ и на скокохъ играхуть ина Йрославли дворѣ многое множество Кианы же дивахутса Оугромь множеству и кметьства ихъ и комонем ихъ..."⁴⁰. На жаль, свідчення про лицарську культуру на Русі присутні лише у тих фрагментах, де фігурують іноземці. З іншого боку, запис про поєдинок князя Ростислава Михайловича напередодні Ярославської битви цілком вкладається у цю канву.

Особа лицаря Ворша, окрім того, також реальна, хоч і згадується у літописі одного разу⁴¹. Його ім'я, на жаль, не дає змогу визначити етнічну приналежність. Сумнівно, аби він належав до галицького боярства, його коріння, радше, треба шукати серед польських або угорських феодалів.

Першим ідентифікацію нобіля запропонував Даріуш Домбровський, котрий зауважив подібність імен Ворша та Варша, характерне, принаймні для двох малопольських рицарів⁴². Зокрема, "Воршем" Галицько-Волинського літопису міг бути Варш, представник роду Равітув, який вперше згадується як сандомирський мечник у 1252 р., а востанне

³⁵ Леонтій Войтович. *Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл.1225–бл.1301)* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014), 62. Також див.: Владимир Гуцул. Таранний бой в средневековой Руси. *Colloquia Russica. Series 1*. 5 (2015), 199–211.

³⁶ Ипатьевская летопись, 386.

³⁷ Наприклад, руські воїни воювали по неділях, що для європейців було неприйнятним: Александр Мусин. *Milites Christi Древней Руси. Воинская культура русского Средневековья в контексте религиозного менталитета*. (Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 2005), 273

³⁸ Наприклад, щодо "пролиття сліз" див.: Ілля Паршин, "Сум" і "сльози" на сторінках Галицько-Волинського літопису, або чому середньовічні воїни теж плачуть. *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 1 (Львів, 2018), 79–88.

³⁹ Мирослав Волошук. "Русь" в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. (Івано-Франківськ: Лілея-М, 2014).

⁴⁰ Ипатьевская летопись, 416.

⁴¹ Мирослав Волошук. Просопографічні студії, 119.

⁴² Dariusz Dąbrowski, Daniel Romanowicz. *Król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna* (Kraków: Avalon, 2013), 255, not. 664.

– в 1282 р. уже на посаді краківського каштеляна. З тогочасних документів відомий також інший Варш, у грамоті від 18 вересня 1241 р. занотований як підкоморій, проте без конкретної територіальної прив'язки⁴³. Версію історика прийняли його колеги⁴⁴. Зокрема, М. Волощук наголосив на тому, що Варш з Равітув гіпотетично також був пов'язаний з Одровонжами, родина яких від 1220-х років брала участь в місіонерській діяльності католицької церкви на підвладних руським князям землях⁴⁵. Однак, рішучо не заперечуючи імовірне польське коріння Ворша, необхідно розглянути його можливу угорську генеалогію.

Серед королівських дипломів, віднайдених і опублікованих Г. Ферром, у грамоті від 1238 р. вміщено згадку про комеса Миколая, що був “*filius Worz*”⁴⁶. На жаль, про його батька інформація відсутня – “*Worz*” одиноко фігурує серед інших представників угорської військової аристократії. Проте в деяких актах зустрічаємо другого Миколая, що жив приблизно у той самий час, але був “*filius Bors*” або “*filius Borch*”⁴⁷. Можна припустити, що “*Worz*” та “*Bors*” – це варіанти написання одного прізвища.

Комес Борс, або Борш, постає у дипломі короля Андрія II Арпада від 1222 р. як засновник монастиря Діви Марії на одному з пагорбів своїх володінь⁴⁸. Подальші записи про нього, зазвичай, пов'язані саме з цією фундацією, але подекуди додано нові біографічні свідчення. Зокрема, вказано, що Bors був сином угорського бана Домініка⁴⁹, належав до родини Miskocz⁵⁰. Також королі Андрій II та Бела IV зверталися до цього нобіля як до “*cognatus*”⁵¹, тобто близькоспорідненої з ними людини. Безперечно, тотожність Ворша і Борса є гіпотетичною, хоча б, з тієї причини, що інші хронологічні подробиці його життя невідомі. Пізніша традиція навіть зафіксувала причетність достойника до заколоту проти королівської влади, а коли спільника Борса стражили, він утік до Греції, зрадивши католицькій вірі⁵². Очевидно, станом на 1245 р. він був уже зрілого віку, як для людини часів Середньовіччя. Таким чином, князю Ростиславу Михайловичу на турнірі міг протистояти досвідчений та загартований у боях угорський феодал.

Отже, літописний сюжет про поєдинок князя Ростислава Михайловича та рицаря Ворша містить провіденціальну складову. У травмі руки, якої зазнав претендент на Галицьку землю, книжник вбачає недобрий знак – битву під Ярославом, зрештою, чернігівський Ольгович програв. Натомість Романовичам, які у складну мить звернулися

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Chronica, 274, not. 746.

⁴⁵ Мирослав Волощук. Просопографічні студії, 119.

⁴⁶ Codex diplomaticus Hungariae. T. 4, vol. 1, 108.

⁴⁷ Ibid., T. 3, vol. 1, 455; T. 3, vol. 2, 207, 325, 334, 363.

⁴⁸ Ibid., 367.

⁴⁹ Ibid., 198.

⁵⁰ Ibid., T. 4, vol. 1, 61.

⁵¹ Ibid., T. 3, vol. 2, 88, 198.

⁵² Damianus Fuxhoffer. *Monasteriologia Regni Hungariae in qua Libris V (Weszprimii: Typis et Sumptibus Michaelis Sammer, 1803), lib. 1, 132.*

з молитвами до Бога, небо надіслало добре знамення. Не зважаючи на відверте тенденційне забарвлення цього епізоду, демонстрація орлів, що протистоять воронам, могла мати для тексту інше значення. Зокрема, з європейської практики написання хронік відомо про витяги, де під час битви “воювали” геральдичні фігури протиборчих сторін. Якщо врахувати, що орел (напевно, символ князя Данила Романовича) бився з воронами (можливо, емблемами невірних Романовичам галицьких бояр, що відомі з їхніх перснів), то, імовірно, ідеться саме про такий запозичений досвід в описі батальних сцен. Водночас, на Русі були добре знайомі з рицарською культурою та проведення турнірів, тому подібні ідеологічні побудови літописця не заперечують реального факту проведення “ігри” під стінами Ярослава. Історичність рицаря Ворша також не викликає застережень. Ідентифікувати цього воїна складно. Наприклад, у фаховій літературі припускається його сандомирське походження, але не виключені й угорські корені. У цілому, дослідження участі князя Ростислава Михайловича в рицарському турнірі додатково підтвердило поширення західних практик на Русі.

Illia PARSHYN. DUEL BETWEEN DUKE ROSTYSLAV MYKHAILOVYCH AND KNIGHT WORSH AS A PRELUDE TO THE BATTLE NEAR YAROSLAV IN 1245 YEAR.

The article analyzes a duel between duke Rostyslav Mykhailovych and knight Worsch, which took place on the eve of the Battle near Yaroslav in 1245. This battle was a decisive clash for possession of the Galician land. Improved knight tournament was organized by duke Rostyslav. This ceremonial game was intended to demonstrate the pride of the Chernyhiw challenger, who invited to the next fight warriors from Poland and Hungary. At the same time, Galician-Volhinian chronicler showed Romanovych's godliness. This dichotomy was very important for understanding of the duke Danylo's victory. Duke Rostyslav was injured at the duel. Chronicler thought, that it was a sign of his defeat. Simultaneously, Romanovychs had intercession of heavenly forces, because of their fairness. An interesting scene is linked with a sign, than eagles scared the crows at the sky. This episode took part a day before the battle near Yaroslav beginning. Hypothetically, chronicler tried to portray Romanych's symbols (eagles) and symbols of the disloyal galician boyars (crows).

Such ideological design, however, does not deny the “game”. It is shown, that tournament has occurred and is not a false fabrication. In particular, the Rus' warriors were well acquainted with the chivalrous culture (however, with the chivalrous entertaining). So, the truthfulness of the chronicles is undoubted.

In addition, the investigation shows an attempt to identify knight Worsch. Modern historiographers expressed opinions about his Polish ori-

gin. However, it is concluded, that this warrior could be a Hungarian nobleman. For example, in Arpad's privileges and other documents we can find mentions about Nicholas, "filius Worz" or "filius Borch". That may be a son of Worsch, who fought versus duke Rostyslav in 1245. Unlikely, biographical details of his life are recondite. Hungarian chroniclers in XV century wrote about his escape to Greeks.

In general, the study of the participation of duke Rostyslav Mykhailovych in the knight's tournament allowed to further highlight the spread of Western practices in Rus'.

Key words: duke Rostyslav Mykhailovych, dukes Danylo and Vasilko of Romanovych's dynasty, battle near Yaroslav, knight Worsch, a sign.